

Anmeldelser

Johannes Andersen, Ann-Dorte Christensen, Kamma Langberg, Birte Siim, Lars Torpe: Medborgerskab. Demokrati og politisk deltagelse

Systime. Herning 1993. 285 sider.

Johannes Andersen og Lars Torpe (red): Demokrati og politisk kultur. Rids af et demokratisk medborgerskab.

Systime. Herning 1994. 251 sider.

Med disse to værker fremlægger en forskergruppe ved Ålborg Universitetscenter resultaterne af en »medborgerskabsundersøgelse«, som indgår i deres projekt: »Demokrati i udvikling«. Den bygger på en særdeles omfattende spørgeskemaundersøgelse af dansk politisk kultur og deltagelse, foretaget i 1990 og omfattende over 2000 respondenter. Hvert kapitel er et selvstændigt bidrag skrevet af en enkelt forfatter, men tilsammen giver de en omfattende kortlægning af dansk politisk adfærd og kultur. Ud over Ålborg-gruppen er der enkelte bidrag fra udefra kommende forskere. Analyserne er gennemført med omhu og professionelt håndlag, og de er gennemgående velskrevne, selvom der kan være forskelle på de enkelte forfatters form og stil.

Bøgerne indledes i god samfundsvidenskabelig tradition med teoretiske indledninger, begge skrevet af Lars Torpe. De sætter undersøgelsen ind i et omfattende forskningsperspektiv og samler interessen om begrebet medborgerskab, tilsyneladende med en præference for dette set i et radikalt-demokratisk perspektiv. Desværre er der ofte langt fra disse ambitiøse teoretiske problemstillinger og de jordbundne resultater af de konkrete empiriske analyser. Afprøvningen af alternative forklaringsmodeller kommer ofte til at afhænge af nogle få procents forskelle mellem smågrupper, og der er problemer med operationaliseringen af mange

teoretiske variable, simple spørgsmålsformuleringer tolkes ofte som mål for begreber, som de næppe kan bære. Det er nok svagheder, som præger megen empirisk forskning, ikke mindst den surveybaserede. Når det første bind afsluttes med et sammenfattende kapitel om demokrati og medborgerskab, bliver det da også mere et resumé af empiriske undersøgelsesresultater end et svar på de grundlæggende demokratiske problemstillinger, som var projektets udgangspunkt.

Dansk politisk deltagelse og kultur har i de senere årtier været genstand for en ganske omfattende surveybaseret udforskning, og det helhedsbillede, der fremgår af de to bøger, er forholdsvis velkendt. De får derfor nærmest karakter af en statusopgørelse for situationen i år 1990.

Den ene halvdel af forfatterne til de to værker er kvinder. Deres bidrag handler alle om betydningen af køn. Dette valg afspejler formodentlig deres almindelige interesse for kvindeforskning, men det fører til en vægning af en enkelt faktor, som af flere grunde forekommer ganske uforholdsmæssig. For det første er forskellene mellem kønnene hvad angår politisk deltagelse og kultur minimale, og mobiliseringen af et større batteri af alternative forklaringsmodeller bringer derfor ikke nogen større afklaring. For det andet er dette emne blandt de bedst belyste i hidtidig dansk samfunds forskning, og forfatterne finder da heller ikke frem til meget nyt: Det kommer fx. næppe bag på nogen, at mænd har større politisk interesse end kvinder, eller at der er sket en venstredrejning af kvindelige vælgers grundholdning gennem de senere årtier.

I det hele taget bekræfter de to bøger i vid udstrækning de velkendte konturer af danske deltagelses- og kulturmønstre. Denne anmeldelse vil derfor samle interessen om bidrag, som påviser en

forandring over tid, eller som stiller nye spørgsmål eller belyser ukendte sider af vor politiske kultur.

Forandringer over tid er emnet for Jørgen Goul Andersens sammenligning af politiske deltagelsesmønstre i 1990 og i 1979. På dette område har 1970'ernes og 1980'ernes forskning især beskæftiget sig med to udviklingstendenser: den ene et fald i deltagelsesniveauet, en demobilisering, den anden en forandring af kultur- og deltagelsesformer, et opbrud og fremvæksten af en græsrods- og aktivistkultur, der navnlig prægede den unge, højtuddannede generation. Men Goul Andersen nedtoner begge tendenser. Han konstaterer ganske vist et fald i visse deltagelsesformer: valgdeltagelse, partimedlemskab, græsrodsaktivisme. Men andre former for deltagelse er øget, bl.a. foreningsmedlemskab, særligt inden for humanitære og miljøorienterede organisationer, og den almindelige politiske interesse er uforandret høj. I stedet for et almindeligt fald i det politiske deltagelsesniveau sporer Goul snarere en forskydning fra kollektive til individuelle påvirkningsformer og fra de »store« til de »nære« sammenhænge. Faldet i deltagelse er i øvrigt størst hos de grupper, der tidligere var mest aktive, således at der er sket en udligning af sociale og ressourcebestemte forskelle. Det samme gælder brugen af de aktivistiske »græsrodsmetoder«. De har bredt sig til alle alders- og samfundsgrupper, men er aftaget blandt de unge veluddannede vælgere, således at der ikke længere er tale om en udpræget »alternativ« subkultur, men om en udvidelse af det almindelige spektrum af deltagelsesformer, som benyttes af alle befolkningsgrupper. Dette billede af en udjævning bekræftes af Ann-Dorte Christensens sammenligning af de politiske generationer, som viser, at 1980'er-generationens deltagelsesmønster ligger tættere på de ældres adfærd end på den aktive 1970'er-generation.

Forfattergruppen tager også en række nye problemstillinger op. Således undersøger selvstændige kapitler, om så forskelligartede faktorer som regionalisme og arbejdsdeling i hjemmet spiller nogen rolle, men analysen afslører, at det gør de stort set ikke. Tre af bidragene forekommer mig at gå perspektivrige nye veje, omend med vekslende held.

Jens Hoff analyserer således borgernes brugerrolle og deres oplevelse af deres indflydelsesmuligheder som forbrugere af offentlig service samt deres

tilfredshed med myndighedernes modtagelighed for brugerpåvirkning. Han lancerer her begrebet 'brugermagt' som udtryk for, at borgerne tager initiativ over for myndighederne, og at de bliver imødekommet. Den empiriske undersøgelse omfatter fem centrale offentlige servicesektorer samt som kontrol borgernes indflydelse på deres private arbejdsplads. Der konstateres en overraskende høj tilfredshed, omfattende omkring 90% af borgerne for de egentlige offentlige servicesektorer: skoler, daginstitutioner og sundhedsvæsen (i øvrigt også for arbejdspladserne). For de mere kontrolprægede apparater, skattevæsen og arbejdsformidling, er tilfredsheden mindre, men stadig betydelig, omfattende omkring 65% af borgerne. Forfatteren påviser desuden, at 3/4 af alle dem, der tager et initiativ over for myndighederne, også bliver imødekommet, hvilket er en bemærkelsesværdig høj succesrate. Kombinationen af omfattende brugerinitiativ og høj lydhørhed fra myndighederne indebærer, at over 1/3 af borgerne faktisk udøver »brugermagt«, som begrebet er defineret her, inden for såvel skole- som daginstitutioner- og skatteområdet. Indflydelsen på arbejdsformidlingen og sundhedsvæsenet ligger væsentligt lavere, det sidste især fordi der tages væsentligt færre brugerinitiativer. Afmagt, forstået som utilfredshed kombineret med passivitet, er forbavsende lille, inden for arbejdsformidlingen udgør den ganske vist 18%, men i flere af de andre sektorer kun et par procent. Sammenfattende tegner Hoff således et billede af overraskende aktive, magtfulde og tilfredse borgere i deres rolle som brugere af offentlig service.

Torben Hviid Nielsen behandler »Medborgerskabets dyder og samfundsmoraler«. Det virker jo umiddelbart som et ganske spændende emne. Hans kildegrundlag er imidlertid blot et simpelt spørgsmål om, hvilke af ni nævnte egenskaber, der er vigtige for at være en god samfundsborger. Der fremkommer herved et »dydshierarki«, hvor nogle dyder er almene konsensussspørgsmål, nemlig lovlighed, skattebetaling og valgdeltagelse (over 90% tilslutning), og andre er ganske udbredte, som pligten til at holde sig informeret om samfundet, solidaritet med dem, som har det dårligere end en selv og tolerancen over for andre politiske opfattelser (omkring 80%), medens en tredje gruppe er mere kontroversielle dyder, fx. tolerancen over for indvandrere, pligten til at være aktiv i foreningslivet og, mest omstridt af alt, den civile

ulydighed, det at være klar til at bryde en lov, når ens samvittighed kræver det (55%). Gennem en faktoranalyse indordnes de ni dyder i fire grundlæggende dimensioner: 1. Lovlydighed (de to førstnævnte dyder). 2. Deltagelse (stemme, foreningsaktivitet) 3. Tolerance (over for andre opfattelser og over for indvandrere) og 4. Solidaritet (med de dårligst stillede, civil ulydighed). Med lidt fantasi tolker forfatteren de tre sidstnævnte dimensioner som udtryk for den borgerlige revolutions idealer: lighed, frihed, broderskab. Undersøgelsen viser, at borgerne værdsætter dem i den nævnte rækkefølge.

Herfra gøres der et dristigt spring til en analyse af samfundsmoralen på grundlag af Max Webers sondring mellem sindelagsetik og ansvarsetik. Som grundlag for målingen anvendes udelukkende de to ovennævnte dydsspørgsmål om lovlydighed og civil ulydighed, og det giver unægteligt et spinkelt analysegrundlag. Forfatteren konstaterer, at ansvarsetikken (operationaliseret som høj lovlydighed og lav civil ulydighed) fortrinsvis forekommer hos ældre, fattige, lavtuddannede, passive og socialdemokrater. Sindelagsetikken (der måles ved den modsatte kombination af standpunkter) forekommer især hos unge, velstående, højtuddannede, aktive og SFere. Blandingsetik præger midaldrende og borgerlige.

Forfatteren undersøger også sammenhængen mellem samfundsmoralen og borgerdyderne. Han påviser således, at ansvarsetik er positivt knyttet til lovlydighed og negativt til solidaritet, medens det forholder sig omvendt med sindelagsetik. Denne sammenhæng kan næppe overraske, al den stund lovlydighedsspørgsmålet indgår som det ene af de to elementer i indekset for lovlydighedsdimensionen og civil ulydighed på samme måde i indekset for solidaritetsdimensionen, medens de to spørgsmål tilsammen udgør indeks for samfundsmoral. Sammenhængen er således definitions-mæssigt nødvendig. At forfatteren derefter yderligere opdeler sindelagsetikerne i gratispassagerer og civilt ulydige på grundlag af det andet spørgsmål i solidaritetsindekset, gør næppe gennemskueligheden større. Man må derfor nok konkludere, at Hviid Nielsen søger at inddrage et nyt og væsentligt aspekt af den politiske kultur, og at han gør det ambitiøst og perspektivrigt, men at det beskedne datamateriale ikke kan bære så vidtgående tolkninger.

Et andet forsøg på at udvide kulturbegrebet foreligger i Johannes Andersens afsluttende kapitel »Politik i hverdagen«. Han søger her »omridset af en politisk kultur, hvor det centrale er, at udviklingen og kombinationen af holdninger mere tager afsæt i oplevelser, hentet i hverdagen, end i social status«. Han tager udgangspunkt i den tyske kultursociolog G. Schulzes teorier, der bygger på oplevelsesorienteringer baseret på en række »hverdagsæstetiske skemaer«, og som præsenterer en række typiske »hverdagskulturer« præget af henholdsvis stræben efter rang og status (niveaukultur), efter konformitet (integrationskultur), efter tryghed (harmonikultur), efter selvrealisering (selvrealiseringskultur) og efter stimulans (underholdningskultur). Forfatteren foretager en omfattende begrebsanalyse og klarlægger på grundlag af Schulze forholdet mellem forskellige aspekter ved disse kulturtyper. Hans problem er imidlertid, at ingen af de talrige variable, der ligger til grund for typologiseringen af hverdagskulturer, tilsyneladende indgår i Ålborggruppens spørgeskema. Han må derfor nøjes med at opdele befolkningen på grundlag af alder og uddannelse i kombinationer, der ifølge Schulze udgør det typiske grundlag for udbredelsen af de fem hverdagskulturer. Det sker, selv om forfatteren fastslår, at »typologiens pointe har været at tage udgangspunkt i det moderne samfunds kulturaliseringstendenser, som ingen af de typologier, som har arbejdet med udgangspunkt i socio-økonomiske dimensioner, har kunnet indarbejde«. Analysen bliver derfor udelukkende en sammenligning af de holdningsforskelle, som forekommer mellem fem alders- og uddannelsesgrupper. Den viser da også nogle karakteristiske og velkendte forskelle knyttet til alder og uddannelse. Med et betydeligt mål af god vilje kan disse da tolkes som typiske for fem hverdagskulturer. Men herfra til at kunne bruge denne som grundlag for en sammenligning mellem socialgruppens og hverdagskulturens forklaringskraft, som det sker på side 241, er der et langt stykke. Kapitlet giver således ikke grundlag for at afgøre, om typologien over hverdagskulturer vil kunne bidrage væsentligt til forståelsen af den danske politiske kultur. Men det var måske værd at undersøge.

Som helhed er de to værker udtryk for et solidt empirisk håndværk, og de giver en bredt dækkende statusrapport over danske politiske deltagelsesmønstre og politisk kultur omkring 1990. De vil gi-

vetvis komme til at fungere som standardopslagsværker vedrørende disse emner i de kommende år.

Torben Worre, lektor
Institut for Historie, Københavns Universitet

Ole Lange, Logbog for Lauritzen 1884-1995. Historien om Konsulen, hans sønner og Lauritzen Gruppen

København: Handelshøjskolens Forlag
1995. 408 s.

Der er i de senere år blevet udsendt en lang række bøger om de gamle klassiske danske »entrepreneurer« eller kapitalister og deres virksomheder – H.N. Andersen, C.F. Tietgen, Mads Clausen og Danfoss, A.P. Møller og Mærsk, Godtfred Kirk Christiansen og LEGO, Dandy og mange andre.

Lektor i økonomisk historie ved Handelshøjskolen i København, dr.phil. Ole Lange, må som forfatter til flere af disse anses for en af de mest kyndige her i landet inden for den underdisciplin af den økonomiske historie, som går under betegnelsen Business History – studiet af virksomheders historie og udvikling. Det forekommer derfor særdeles velvalgt – nogle vil måske også sige dristigt – at ledelsen af J. Lauritzen-Fondet bad Ole Lange skrive Lauritzen-koncernens historie i anledning af 100 året for Ditlev Lauritzens dannelse af Damp-skibsselskabet Vesterhavet A/S 17. maj 1895 og 50 året for sønnerne Ivar og Knud Lauritzens stiftelse af J. Lauritzen-Fondet. Resultatet er blevet en fascinerende og på mange måder tankevækkende beskrivelse af en virksomheds udvikling fra en personligt ejet blandet landhandel til en fondsejet, moderne skibsfarts- og industrigruppe, men også en klar illustration af forskellen mellem de gamle kapitalister og de moderne tiders nye professionelle ledertyper.

Ole Lange opsummerer udviklingen i firmaet J. Lauritzen og dets virksomheder fra starten i 1884 til i dag i fire perioder. Skellet mellem perioderne går ved afslutningen af de to verdenskrige i 1918 og i 1945 samt efter 1978, hvor kontrollen over koncernens virksomheder ved Knud Lauritzens død endeligt glider fra Lauritzen-familien via JL-Fondet over til gruppen af professionelle ledere uden større ejerandele i virksomhederne. Der er tale om op- og nedture, om dristige beslutninger og investeringer, som næppe vil kunne godkendes ved en almin-

delig prøve på Handelshøjskolen. Et særligt nervepirrende kapitel i denne forbindelse er opkøbet af DFDS og aktiviteterne på skibsværftsområdet.

Ole Lange knytter sin beskrivelse tæt til den amerikanske økonomiske historiker Alfred D. Chandler, hvis hovedtese er, at udviklingen af store multifunktionelle, multiindustrielle og transnationale foretagender er den mest fundamentale videreudvikling af det kapitalistiske system som er sket siden den industrielle revolution. Det betød en professionalisering af organisation og ledelse – en særlig »manager-kapitalisme« med en kultur, der er vidt forskellig fra den traditionelle familieejede og familiedrevne virksomhed.

Lauritzen-gruppen var reelt familieejet i næsten 100 år – fra starten i 1884 til Knud Lauritzens død i 1978. Først herefter gik magten definitivt over til gruppen af professionelle ledere – og det skete på det værste tænkelige tidspunkt og med en særdeles uklar rollefordeling. Her afviger forløbet i Lauritzen Gruppen fra Chandlers teori, idet det først var da de professionelle fik magten og kontrollen over koncernen, at det gik galt. Millionerne fossede ud af kassen, og hele koncernen kom i livsfare. Men det var også de professionelle – ganske vist andre – der fik foretagendet rettet op igen.

At problemerne ikke var helt enkle at løse og mange personer har været involveret – også i konflikt med hinanden – har tilsyneladende trukket dybe spor også frem til nutiden. Det virker således påfaldende, at såvel JL-Fondets formand, professor Karsten Laursen, og Ole Lange selv, meget stærkt betonede, at en egentlig historisk sandhed ikke findes, og at et historisk forløb ses med det enkelte menneskes øjne, og selv om de hver især ser rigtigt og uhildet, ser de ikke det samme. At fremstillingen ikke altid svarer til den oplevelse, de involverede personer havde som aktører i samtiden. Det er samtidshistorikerens professionelle lod, og det må man leve med. Ja, det må man, for det er vilkårene for selv den mest lødige historiske fremstilling, men som det åbenbart har været helt afgørende at få understreget kraftigt i denne forbindelse.

Som nævnt er Ole Langes fremstilling fascinerende i sig selv, men det kunne være spændende, hvis

f.eks. Ole Lange på et eller andet tidspunkt ville prøve at koble de mange forskellige beskrivelser af de gamle danske kapitalister og deres virksomheder sammen. Der er jo tale om en udvikling som ses alle andre steder – er der tale om små kopier af Rockefeller, Morgan, Vanderbilt og andre, eller er der danske særtræk, f.eks. i det danske samfunds udvikling og struktur med små bysamfund mv. (Nordborg, Billund, Bjerringbro osv.)? Og hvad sker der med den nye »manager-kapitalisme«, når den gamle økonomiske lov om profitmaksimering

ikke længere følger virksomheden, men personen? Den professionelle virksomhedsleder vil således have et klart incitament til at maksimere profitten til sig selv, hvilket ikke nødvendigvis er overstemmende med virksomhedens trivsel, men som meget vel kan forklare, hvorfor den professionelle ledertype uden problemer vandrer rundt fra den ene virksomhed til den anden – uden selv at have noget i klemme.

Jacob Buksti, MF